

IDEOLOŠKE PARADIGME V ŠPORTU

Povzetek. *Ideološki diskurzi Foucaulta in Althusserja so prinesli v epistemološki teoretski prostor nekaj novosti, ki jih je mogoče teoretsko transferirati na mnoga družbena področja. Teorija ideologije vztrajno napreduje in razkrinkava mnoga družbena dogajanja, za katera se v preteklosti niti slutilo ni, da imajo ideološko obeležje. Eno takšnih družbenih dogajanj je tudi šport. Proces podražavljanja športa, ki smo mu v Sloveniji priča v zadnjih letih je tako prefinjen in nespoznaven, da je v določenem segmentu obšel celo športne sociologe in ostale športne teoretike. V tem prispevku bomo poskušali šport predstaviti kot ideološko sredstvo in tehnologijo nadzora, regulacije in discipline. Država kot oblastna institucija izkorišča organizacijo (športnega) užitka za ideološke učinke. Množica, ki se ukvarja s športom postane posledično nadzorovana, regulirana, disciplinirana, ukročena in krotka. Državna regulacija športnega dogajanja je po eni strani toplo sprejeta tako med športniki kot tudi med mnogimi drugimi ljubitelji športa, po drugi strani pa postaja podražavljanje športa za te iste ljudi moteče. Vprašanje, ki se nam v tej zvezi spontano zastavlja se glasi: "Ali ima država v tem demokratičnem in humanističnem trenutku pravico, da tako rigorozno posega v organizacijo nekega užitka, kot se je to zgodilo v Sloveniji s sprejetjem zakona o športu in nacionalnega programa športa?"*
Ključni pojmi: *Ideologija, šport, nadzorovanje, discipliniranje, reguliranje, mikrofizika oblasti, nadzor užitka;*

Transfer klasičnega ideološkega diskurza na šport

Ideja kot označevalec neke (vodilne) miselne predstave oz. namere kot označenega ima v psihoanalitskem diskurzu vselej dvojno, morda celo trojno obeležje. Zavest predstavlja del duševnega dogajanja, kjer imajo ideje kot sklopi misli dokaj jasne opredelitve. Nezavedne, latentne ideje (misli) so navadno vselej projekcije nekaterih "notranjih", bodisi onojevskih (libidinalnih) nagonov ali pa privzgojenih (nadjazovskih) sugestij. Tretje obeležje ideje je predzavestno, saj ga lahko včasih pripišemo zavesti, včasih pa nezavednemu - deluje pa skoraj vedno po logiki nezavednega (latentnost).

¹ Roman Vodeb, doktorand na Institutu Studiorum Humanitatis.

Če želimo pravilno razumeti pojem ideologije, je distinkcija na relaciji zavest - nezavedno nujna, v teoriji ideološkega diskurza pa vse premalo upoštevana razlika. Ideologija ni le sklop miselno jasnih idej z jasnim obeležjem in namero, temveč se v ideologiji projicira še ogromno nezavednih (in predzavestnih) idej, ki jih lahko pojmuje kot simptome. Ravno ti nezavedno-predzavestni sklopi projekcij otežujejo diskurz o ideologiji. Dilema, *kako se lotiti problema teorije ideologije*, je bila znana že Marxu, ki velja za začetnika vpeljave pojma ideologije. Psihoanalitski manko, ki je evidenten v celotni teoriji Marxove misli, se odraža tudi v njegovi teoriji ideologije, s katero se je Marx posredno ukvarjal skozi proučevnje družbeno-ekonomskih odnosov. V marksizmu predstavlja ideologija nek celostni skupek idej in vidikov, s katerih neka institucija (država) gleda na problem družbenih odnosov oz. ureditve. Ideologija naj bi se po Marxu napajala iz socialno-ekonomskih odnosov.

Psihoanalitska logika postulira izključitev subjekta iz diskurza. Althusser ugotavlja, da je bila za Marxa ideologija sistem idej, zamisli in predstav, ki vladajo nad duhom posameznika ali družbene skupine. Temu dodaja, da ideologija (in morala) nima zgodovine in to v smislu, da se s to temo nihče teoretsko ni ukvarjal. Jasno pa je, da je ideologija vsezgodovinska in je konstitutivno vtkana v družbene odnose. Psihoanalitsko obeležje kritične presoje Marxovega ideološkega diskurza pa aludira na stališče, da ideologija vendarle ni zgolj preprosta "imaginarna brkljarija" (Althusser, Balibar, Macherey in Pecheux 1980, 62-64). Pod terminom "imaginarna brkljarija" si namreč lahko predstavljamo marsikaj. Freud nas uči, da ima vsaka ideja, ki je nenazadnje konstitutivni del vsake ideologije, temelje v nezavednih strukturah. Lacanova teza, da je "nezavedno strukturirano kot govorica", opravičuje tako vsezgodovinskost ideologije, kot tudi globoko smiselnost kakršnegakoli sklopa idej. Smisel torej izključuje "brkljarijo" in jo uvršča v register imaginarnega. Res pa je, da so včasih ideje in tendence neke ideologije na videz tako nesmiselno povezane, da tezo o "brkljavem" karakterju ideologije lahko jemljemo kot metaforo.

Imaginarnost relacij občestvo - institucija pa ima bolj prefinjen smisel. Althusser pravi, da *"ideologija predstavlja imaginarno razmerje med individui in njihovimi realnimi eksistenčnimi pogoji"* (Althusser, Balibar, Macherey in Pecheux 1980, 67). Nadalje tudi ugotavlja, da *"za ideologije lahko govorimo, da so 'svetovni nazori'. Svetovni nazori pa so vselej imaginarni in ne ustrezajo realnosti"* (Althusser, Balibar, Macherey in Pecheux 1980, 67). Zato je smiselno vpeljati teorijo, da je *ideologija diskurz nezavednega* (Althusser, Balibar, Macherey in Pecheux 1980, 319).² Adut tega diskurza je iluzija kot poreklo občestva, katerega ideologija cilja. Medtem ko Althusser navezuje se na Feuerbacha izpostavlja materialno odtujitev in eksistenčne pogoje v katerih živijo ljudje, ki so izpostavljeni ideološkim torturam, bi psihoanalitski diskurz v tej zvezi verjetno izpostavil nekatere globlje vzroke z libidinalnim (kastracijskim) obeležjem. Althusserjeva teza, da je "človek po svoji naravi ideološka žival" (Althusser, Balibar, Macherey in Pecheux 1980, 73) je v luči zgodovine ideologij videti povsem logična. Inter-

² S to tezo se Althusser popolnoma strinja. - O konceptu naddoločenosti, v *Ideologija in estetski učinki - zbornik (marksistična teorija kulture in umetnosti) CZ, Lj. 1980 (str. 319).*

pelacija iz človeka preko individua v subjekt je učinek ideologije, saj je ideologija sploh mogoča "preko subjekta in za subjekt" (Althusser, Balibar, Macherey in Pecheux 1980, 72-76).

Proces obvladovanja množic je eden najstarejših manipulativnih procesov v zgodovini razvoja človeka kot *homo politicus*. "Ideologija je večna, prav tako, kot je večno nezavedno" (Althusser, Balibar, Macherey in Pecheux 1980, 46).³ Odkar obstaja država obstaja tudi problem nadzora državljanov. V kontekstu našega problema lahko althusserjevsko (marksistično) trdimo, da je "država eksplicitno razumljena kot represivni aparat - "stroj", ki omogoča vladajočim razredom, da si zagotovijo svojo nadvlado nad delavskim razredom in s tem delavski razred podredijo procesu odvzemanja presežne vrednosti" (Althusser, Balibar, Macherey in Pecheux 1980, 46). Ta nadzor, ki bi mu lahko rekli tudi "kontrola užitka" ali pa "nadzor duš", je skozi zgodovino znotraj iste paradigme iskal mehanizme, kako to doseči in jih seveda tudi vedno našel.⁴ Paradigme, ki ideološko obvladujejo človekov duševni aparat so vezane na načelo ugodja. Jasno je, da je s ponudbo "kruha in iger" postal "volk sit in koza cela." Subverzivni vstop tovrstnih užitkov v družbena dogajanja starega Rima je obvladoval subjekte direktno preko onojevskih struktur. Svoje pa je dodal tudi Bog in njegova grožnja: "Vidim te!" Vemo namreč, da je bil že takrat (seveda tudi že prej, nato pa še cel Srednji vek) Bog tisti, ki je posredno za državo in Cerkev kontroliral državljanke in jih prisilil k pokori. "Duhovniki in "samodržci" so tisti, ki so "skovali" prelepe laži, da bi ljudje, misleč, da ubogajo Boga, v resnici ubogali duhovnike in samodržce, največkrat povezane v tej svoji goljufiji: duhovniki v službi samodržcev in vice versa, pač glede na politično stališče vsakega izmed teh "teoretikov" (Althusser, Balibar, Macherey in Pecheux 1980, 66). Sredstev za obvladovanje množic oz. ideologij je skozi razvoj države kot institucije seveda precej več. Althusser izpostavlja npr.: vero, šolstvo, družino, pravo, politiko, sindikate, informacijske medije (radio, tisk, TV...), kulturo (književnost, umetnost, šport itn.) (Althusser, Balibar, Macherey in Pecheux 1980, 51).

Ko izpostavimo nadzor države nad državljanji, nam mora biti jasno, da moderna država, to je država, ki jo poznamo danes, večinoma prevzema nadzor preko svojega ideološkega aparata. Represivni aparat, ki je bil do nedavnega še temelj nadzora, postaja sekundaren. Država obvladuje množice na prefinjen, manipulativen način. Althusser vseskozi poudarja, da obstaja konstitutivna razlika med

³ V tem delu se Althusser opira na Freuda in dodaja: "... menim, da je to zbližanje (namreč nezavednega in ideologije) teoretsko upravičeno, ker večnost nezavednega ni brez povezave z večnostjo ideologije nasploh." (Althusser, Balibar, Macherey, Pecheux: *Ideologija in estetski učinek*, CZ Lj 1980, (str. 65));

⁴ Od starega Egipta, preko antične Grčije in Rimskega cesarstva je država oz. vladar svojim državljanom vedno ponujal nekaj, s čimer jih je hotel "zamotiti", "prelisičiti", zmanipulirati... skratka obvladovati. Ali je bila gradnja piramid za Egipčane nujna prisila ali celo sublimiran užitek, seveda ne ve nihče. Dejstvo je, da so ljudje starega Egipta ogromno časa in svojega življenja namenili gradnji piramid in da se zato niso imeli časa ukvarjati z ničemer drugim. Sociološko rečeno: bili so obvladani in krotki. Medtem ko o egipčanski kulturi in nanjo vezanih socioloških procesih vemo zelo malo, pa so dogajanja v starem Rimu precej bolj jasna. S sociološkega vidika je pomembno dejstvo, da je bilo prebivalcem starega Rima ponujeno obilo zabave in užitka - "kruha in iger". Logično je, da so Rimljani to zabavo in ta užitek sprejeli.

represivnim in ideološkim aparatom države in da je temeljna razlika v odnosu do nadzora ravno razlika med *represijo* in *ideologijo* (Althusser, Balibar, Macherey in Pecheux 1980, 52). Bog je bil vseskozi "paradni konj" ideološkega nadzora v Srednjem veku, vendar so se že takrat nakazovali novi koncepti, s katerimi bo država nadzorovala svoje državljane. Mehanizmi in paradigme seveda ostajajo iste.

Šport kot ideološka tehnologija (državnega⁵) nadzorovanja je v luči ideološkega diskurza zanimiv iz več razlogov. Osnovni je ta, da se s tem ideološkim segmentom teoretiki še niso poglobljeno ukvarjali. Nekateri prozaični teoretski poskusi so prišli komaj kaj dlje kot do tez, da je 'šport sredstvo politike'. Ko je Althusser v ideološki diskurz vpeljal interpelacijo individuov v subjekte, je s tem "epistemološkim rezom" odprl vrata diskurzom, ki so imeli drugačna teoretska obeležja kot smo jih poznali do tedaj. S tezo, da so "ljudje v 18. stoletju, misleč, da ubogajo Boga, ubogali duhovnike" oz. cerkev, je Althusser napeljal teoretike na ideje, da tudi na druge družbene fenomene lahko gledajo z ideološkega vidika. Mossova trdi, da se "na vse družbene fenomene da (lahko) gledati z različnih vidikov", v tej zvezi dobil popolno legitimiteto. Kultura, umetnost, skrb za zdravje, šport itd. v tej luči dobijo povsem druga obeležja.

Althusser je v razčlenjevanju ideološkega aparata države vedno izpostavljal tezo, da "ideologija vselej obstaja v nekem aparatu, v praksi ali praksah tega aparata" (Althusser, Balibar, Macherey in Pecheux 1980, 69). Res je, da Althusser v svojih diskurzih športne ideologije ni posebej izpostavljala,⁶ vendarle pa je dejal: "Ko govorimo o ideoloških aparatih države in o njihovih praksah, lahko rečemo, da je vsak izmed njih realizacija neke ideologije (enotnost teh različnih regionalnih ideologij - religiozne, moralne, pravne, politične, estetične (športne - dodal R. V.) itn. - zagotovljena je s tem, da so podrejeni vladajoči ideologiji." Lahko torej rečemo, da je športna ideologija (šport) postala hkrati tudi konstitutivni element ideološkega aparata države. Ukvarjanje s športom, ki ga država v zadnjih letih oz. desetletjih tako patetično izpostavlja, dobi v ideološkem diskurzu a priori oblastno-nadzorovalno obeležje.

Videti je, da se nobena od dosedanjih socioloških raziskav problematike športa ni lotila z ideološkega gledišča, kar je, zaradi očitnega ideološkega obeležja športa, nerazumljivo. Očitnost pa vendarle nima takšnega obeležja, da bi bilo vsakemu opazovalcu jasno, kaj se dogaja v ozadju takega družbenega fenomena. Šele Foucault je skozi zgodovinsko analizo nekaterih institucij (norišnic, bolnic, vojašnic, kaznilnic, šol...), razkrinkal nekatere oblastne paradigme in mehanizme na tak teoretski način, da lahko izpeljemo teoretski transfer tudi na nekatere moderne (kulturne) institucije. Zaradi foucaultovskega diskurza postane šport ideološko analizabilen.

⁵ Država oz. državno v našem primeru, pomeni vlado ('Government') oz. vladno politiko z ideološkimi učinki v smislu, ki ga je Foucault razlagal v delu svojih predavanj (*Subjekt in oblast - Zakaj proučevati oblast: vprašanje subjekta*); - M. Foucault: *Vednost - oblast - subjekt*, Krt, Lj. 1991 (str. 114, 117).

⁶ Razen na strani 51 v Althusser, Balibar, Macherey, Pecheux: *Ideologija in estetski učinek*, CZ Lj 1980.

V tej luči ne dobijo drugačnih obeležij samo sokolske vaje iz prejšnjega stoletja. Šport kot družbeni fenomen današnjega časa se pokaže v povsem novi teoretski perspektivi. Tako kot človekovo delo ni nastalo zato, da bi bili ljudje lahko s tem nadzorovani, tako tudi šport ni nastal zato, da bi se ljudi nadzorovalo. Foucault trdi, da ima 'delo' za norce, zapornike in otroke predvsem disciplinatorno vrednost in dodaja: "Delo ima vedno trojno funkcijo: produktivno, simbolno in dresurno funkcijo, skratka disciplino." V tem kontekstu lahko tudi za šport v določeni meri trdimo, da ima "športanje" kot delo ob vseh drugih funkcijah tudi nadzorovalno-regulativno funkcijo. Tisto, kar je za naš diskurz bistveno je, da nadzorovanje, discipliniranje in reguliranje v športu gledamo kot *učinek oz. posledico*. Videti je (to pa se da tudi dokazati), da je ideološki sklop učinkov *postranska bistvena posledica* "športanja" občestva, ki jo država z veliko naklonjenostjo izkorišča.

V tem trenutku smo seveda izpostavili vprašanje oblasti kot ideološkega generatorja nadzorovalno-regulativnih praks, ki so v današnji (vsaki) državi evidentne. Medtem ko je Foucault skozi *interpelacijo individuov v subjekte* natančno razčlenil in analiziral fenomen oblasti in oblastnih razmerij v srednjeveških državah, so današnje oblastne prakse precej drugačne od srednjeveških. Foucault je izpostavljal oblike odpora proti različnim oblikam oblasti. Danes pa se velja osredotočati na dejstvo, da do odporov proti oblasti sploh ne prihaja. Ljudje so postali krotki in obvladani brez posebnih represivnih aparatov kot so vojska, policija, pravo. Da je to mogoče in celo razvojno logično, nam je lahko jasno skozi Althusserjeve diskurze o ideologiji. Foucaulta vseskozi zanimajo nasprotja med oblastjo in obvladanim občestvom. Osredotoča se na oblastne učinke nad katerimi obvladani ne bi smeli biti zadovoljni. Nas pa bolj zanimajo oblastni učinki skozi ideološko torturo, nad katero se občestvo ne pritožuje, ker se oblastnih razmerij niti ne zaveda. Govorimo torej o grozljivosti ideološkega učinka, ko se podložniki ne zavedajo svojega podložništva. Ko Foucault izpostavlja *boj* proti oblastnim razmerjem, je boj proti oblasti, ki subjektom ponuja ugodja, *nelogičen*. Interpelacija subjektov v subjekte-bojevnike (revolucionarje) je nelogično početje. Nihče se seveda ne bori proti ljubljeni instituciji, kar današnja država kot oblastni aparat nedvomno je. Ideološka tortura je tako subvertna in prefinjena, da jo občestvo niti ne prepozna kot (nad)vladarja-sovražnika proti kateremu se velja boriti. Foucault poudarja, da danes subjekti še zdaleč niso svobodni, temveč so še kako podvrženi in ujeti v različna oblastna razmerja. Videti pa je, da oblastna razmerje ne interferirajo z načelom ugodja v negativnem smislu, temveč je prisoten nek usoden sinergizem po načelu "jaz tebi (užitek), ti meni (oblast)". Če za srednjeveško državo kot politično oblast lahko trdimo, da individue ignorira in skrbi prevsem za interese in privilegije celote oz. nekega "nadrazreda" skupine državljanov, pa v moderni državi to ni tako. Pri nas vlada *svoboda* in *svobodna misel*, ki pa je, in to moramo eksplicitno izpostaviti, vselej (ideološko) izmaličena.

Freudovski diskurz bi lahko v tem trenutku obrnili v smer vloge moralnega Nadjaza, ko človek ni bil več "invalidsko" ujet v spone živalskega Onega, temveč je kompromitorni Jaz moral vsaj malo poslušati zahteve Nadjaza, ki so se nagibale v smer "človekovih pravic". T.i. "nadrazred", ki ga je predstavljala peščica državljanov na oblasti oz. z oblastjo (država), je postajal vse bolj usmiljen do svojih podlož-

nikov. Obogatitev foucaultovskega diskurza s tovrstnimi psihoanalitskimi replikami, bi lahko predstavljala epistemološko novost, ki bi jo veljalo teoretsko gojiti v tistih konceptualnih zagatah, v katerih se znajde vsak teoretik idoloških praks... Skozi branje Foucaulta dobimo vtis, da cilja ravno na topiko Jaz - Nadjaz - Ono, ko vpelje koncept *pastoralne oblasti*. Kodeks krščanske etike sicer bazira na odrešenju v t.i. onostranstvu - drugim svetom. Toda krščanska etika "dvoje morale" vendarle postane posledično vsaj kanček bolj prijazna do svojih vernikov. Konec koncev verniki ljubijo Boga in Bog jim pomaga (kako, vedo (si interpretirajo) samo oni). "Nadjazizacija" srednjeveškega življenja je evidentna tudi skozi oblastne mehanizme v 18. stoletju. Foucault trdi, da policijskega aparata niso uvedli le za vzdrževanje reda in miru, niti ne v pomoč vladajočemu sloju v boju proti notranjim in zunanjim sovražnikom, temveč za zagotavljanje preskrbe s hrano, higijene in različnih standardov. Vse to je bilo sicer navezano na trgovino in obrt ter nanju vezan profit, toda "nadjazizacija" oblastnih praks je več kot očitna. Pri tem procesu je pomemben energetski sinergizem (Nadajza in Onega), ki je okreplejno pomagal počlovečiti oblastna razmerja, kar se v veliki meri reflektira tudi v modernih oblastnih (ideoloških) paradigmah (npr. skrb za zdravje, šport za zdravje...)

Zato je potrebno vsakršno komunikacijo med dvema partnerjema vselej analizirati z vidika oblastno-razmernih učinkov. Naj si bodo razmerja še tako etično-moralna in dobrohotna (zdravnik - pacient, šaman - "domorodec", trgovec - potrošnik, dobrotnik (Rdeči križ, Karitas) - revež...) bodo *vselej* producirala učinke oblasti. Zato je razmerje med državo in športom oblastno in to skozi ideološki mehanizem nadzorovanja, reguliranja, discipliniranja... Vendar šport za razliko od šole nima korenin v temeljih družbenega nadzora, temveč se je šport "prislinil" državi in država ga je (najprej nerada, pozneje pa z veseljem) vzela za svojega. Podobno zgodovinsko etiologijo ima kultura oz. umetnost. Epistemološki diskurz aludira neko paradigmatsko strukturo. Mogoče se s tega vidika šport in umetnost dopolnjujeta. Če se subjekt izmuzne športu, ga skoraj zagotovo "zgrabi" umetnost ali kak drug ideološki konstrukt sodobne kulture. Da subjekt uhaja nadzoru, je znana oblastno-ideološka "anomalija", ki tare državo kot oblastni aparat že od 16. stoletja dalje. Nenadzorljivost je fenomen, ki ga država poskuša obvladati s paleto užitkov, ki so danes podarjeni "svobodnemu" občestvu v uporabo. Kot pravi Foucault: "Oblast se izvaja le nad *svobodnimi* subjekti in le toliko, kolikor so *svobodni*". Izmuzljivost subjekta ideološkim paradigmam zato zahteva totalitarni ideološki pristop, ki ga konec koncev eventualno lahko dopolni tudi represivni aparat (vojska, policija, pravo...).

Da je nadzor duš oz. teles možen le skozi neko svobodno "delovanje", je postalo jasno že v prvih oblastnih praksah. Delovanje je predpogoj oblasti. Tako kot se oblast vzpostavlja skozi delovanje, tako se tudi individui interpelirajo v subjekte občestva le skozi "delovanje". Oblast ne deluje na individue, temveč le na subjekte, ki nekaj delajo: *"delovanje na delovanje"*. Ko je subjekt "zamoten" z delovanjem, mu je na ta način praktično odvzeta možnost za intervencijo v oblastno razmerje. Delovanje, ki simpatizira in sinergira z načelom ugodja, je toliko bolj ideološko učinkovito, kolikor večja je energetska investicija v smer užitka. Če je subjekt, nad katerim se izvaja oblast, prepoznan kot subjekt, ki deluje (se ukvarja s športom,

gleda šport oz. je s športom kako drugače (pre)okupiran - zamoten), je skozi delovanje že tudi obvladan, discipliniran, nadzorovan, reguliran, krotek... - in on, subjekt, se svoje obvladanosti niti ne zaveda oz. ga to sploh ne zanima.⁷ Foucault zato povsem pravilno ugotavlja, da termin vladati pomeni "strukturirati polje možnega delovanja drugih", in hkrati vselej že pomeni obvladati - nadzorovati, krotiti, regulirati, disciplinirati...

Analiza oblastnih razmerij dobi svoj pravi pomen šele z uvedbo pojma institucije. Teorija ideoloških mehanizmov je po Durkheimu hkrati teorija institucije - in videti je, da to posredno zagovarja tudi Foucault (in Althusser). Po Foucaultu je institucija "privilegirana točka opazovanja" oblastnih razmerij, ki "privede do točke največje učinkovitosti". Skozi analizo oblastnega aparata (države) kot institucije si lahko obetamo "prvi približek oblik in logike elementarnih mehanizmov oblastnih razmerij". Foucault nas svari, da oblastnih razmerij ne smemo analizirati z vidika oblasti kot institucije, saj se nam kaj hitro lahko zgodi, da bomo "oblast pojasnjevali z oblastjo". Psihoanaliza nas uči, da se na vsak sistem lahko gleda s točke, od koder je videti popoln - to je kraj točke subjekta (v našem primeru institucije). Racionalizacija kot ego-obrambni mehanizem to seveda vselej omogoča. Takšne in podobne topike pogosto sprejmejo lažno za resnično. Subjekt (institucija) mora zato vselej zapustiti diskurz. Videti je, da postane analizabilnost neke oblastne institucije precej večja ravno skozi analizo oblastnih razmerij in ne obratno (Foucault 1991, 15).

Šport kot ideološko sredstvo in tehnologija nadzorovanja državnega oblastnega aparata

Leta 1708 je italijanski filozof G. Vico v svojem delu *Spis o retoriki* opravičeval svojo kritično nastrojenost do nekaterih takratnih avtoritet. Tudi naši diskurzi so na videz kritični, čeprav ne gre za klasično kritiko. Nas zanima predvsem teorija ideologije. Moto: "Študije se začnejo s kritiko," za nas drži le toliko, kolikor teorija razgalja namere avtorjev nekaterih ideoloških programov, ki se v svojem ustvarjalnem in dobronamernem zagonu niso zavedali, kako totalni so njihovi nadzorovalno-ideološki koncepti. Skozi teorijo se kritika samostojno naslavlja na tiste teoretike, ki bi svojo dosedanje raziskovalno dejavnost lahko razširili tudi na ideološke povezave športa in države, pa tega niso spoznali. Naš diskurz se bo omejil na tiste segmente, v katerih se snovalci predlogov vladnih dokumentov o športu in za šport niso dovolj natančno zavedali nadzorovalno-regulativnih funkcij športa.

V juniju 1997 je Ministrstvo za šolstvo in šport izdalo publikacijo (knjigo) z naslovom: *Šport v Sloveniji 92-96*. Knjiga ob elaboratu *Šport v republiki Sloveniji - dileme in perspektive*⁸ iz leta 1991 oz. 1995 služi kot nekakšna športna deklaracija

⁷ Zato tudi govorimo o subjektih in ne o ljudeh oz. individuih. Subjekt ima etimološko dvojen pomen: subjekt je podložen in hrati avtonomen (Subjekt in oblast - Zakaj proučevati oblast: vprašanje subjekta), M. Foucault: Vednost - oblast - subjekt, Krt, Lj. 1991 (str. 106 in 119).

⁸ Elaborat v obliki knjige z naslovom *Šport v republiki Sloveniji - dileme in perspektive*, ki ga je MŠŠ elaboriralo od aprila 1991, izdalo pa maja 1995, je bil v prvi vrsti namenjen poslancem v državnem zboru, ki naj bi sprejeli zakon o športu in nacionalni program športa v Sloveniji.

oz. manifest, ki naj bi skupaj z omenjenim elaboratom in z zakonom o športu ter nacionalnim programom športa v Sloveniji tvorila razvojne smernice športa v naši državi. Po krajšem uvodniku na strani osem zasledimo tudi prvi "krepki" (bold) tisk, kjer država manifestativno razglša:

"Namen države je povečati število tistih, ki se redno organizirano ali neorganizirano ukvarjajo s športom zaradi zdravja, dobrega počutja, druženja ali osebne uveljavitve. Država to uresničuje predvsem:

- z izobraževanjem profesionalnih in amaterskih strokovnih kadrov;*
- z zagotovitvijo gradnje športnih objektov in druge infrastrukture, z ohranitvijo naravnega in z racionalizacijo grajenega športnega prostora;*
- s skrbjo za športno in učno uspešnost nadarjenih za šport;*
- s podporo vrhunski športni ustvarjalnosti;*
- z razvojem športne stroke in znanosti;*
- z redno šolsko in zunajšolsko dejavnostjo otrok in mladine;*
- s povečanjem števila aktivno zaposlenih v športu;*
- s povečanjem proizvodnje in prodaje športnih izdelkov in storitev;*

Uvodoma si sposodimo Lacanov "Che voui?" ("To rečeš, toda kaj s tem misliš?") Kaj nam avtorji⁹ teh besed v resnici sporočajo? Teorizacija problema športa kot (sredstva) ideološkega aparata države v trenutku obrne diskurz v foucaultovsko smer. To pomeni, da v splošno teorijo družbenosti a priori sprejememo Foucaultev premik v koncipiranju vprašanja oblasti. Osredotočimo se ravno na tisto, kar se v športu ne kaže kot politično. V *Nadzorovanju in kaznovanju* se je Foucault lotil temeljite teorizacije problema oblasti.¹⁰ Res je, da se je Foucault osredotočal na srednjeveške ideološke paradigme, vendar se analogija z današnjimi "sredstvi za obvladovanje in nadzorovanje ljudi" ponuja sama. Močnik o Foucaultovi teoriji družbenosti pravi: *"Ta teorija mora zato oblasti postaviti v nasprotje nekaj, kar ta oblast zatira, tlači, nad čemer gospoduje - in kar se oblasti tudi upira. Ni težko opaziti, da je prav v tem interes klasičnih, kakor tudi post-strukturalističnih teorij oblasti, kot nečem, kar 'zatira', 'tlači': gre pač za politično militantno tendenco, ki hoče s svojo teorizacijo določiti oporišče za uporniško, proti-oblastno radikalno akcijo. Tisto, kar oblast "zatira" - in kar komplementarno - lahko rabi za oporišče upornega (ali revolucionarnega) delovanja, je prosta libidinalna energija, so spontani telesni goni in impulzi ali kaj podobnega. Oblast seveda ne more delovati na spontano telesno gonskost, kar nepovedno, pač pa potrebuje tako rekoč zaveznika v libidinalnem telesu samem: ta zaveznik represije v samem telesu je samemu sebi identični subjekt kot instanca zator libidinalnih impulzov. Kot zavezniki, zavedajoči se, subjekt tako postavlja v osišče spopad med spontano gonskostjo energije in zatiralsko oblastjo, je mogoče usmerjenost tega konfliktnega razmerja poljubno obračati okoli subjektnega tečaja: Ni nujno, da je subjekt*

⁹ Avtorji knjige, ki jo je izdalo Ministrstvo za šolstvo in šport in ima naslov *Šport v Sloveniji 92-96* so: dr. Jaka Bednarik, Duša Cankar, Katja Irgolič, mag. Ivan Kondrič, mag. Marjeta Kovač, Metka Kržišnik, dr. Janko Strel (vodja projekta - državni sekretar MŠŠ), Marko Terškan, Janez Urbanc, Zoran Verovnik.

¹⁰ Spremljena beseda R. Močnika v M. Foucault: *Nadzorovanje in kaznovanje*, DE, Lj. 1984, (str. 311).

zaveznik oblasti - odnos lahko tudi obrnemo in rečemo, da so zatiralske oblastne institucije zaveznik, ki se ga sebi-identični subjekt zavestnega nadzora ustvarili v svojem boju proti libidu."¹¹

Medtem ko so se oblastni nadzorovalni mehanizmi še na začetku tega stoletja osredotočili na t.i. "nadzor užitka", pa je videti, da se ti mehanizmi s tem problemom vse manj ukvarjajo. Ne bi se veliko motili, če bi trdili, da se je v konservativnih krogih še sredi tega stoletja šport uporabljalo kot sredstvo za odvrčanje mladih od masturbacije in onanije. V zadnjih desetletjih pa so ljudje v sinergiji z oblastjo osveščeni do te mere, da otroke ne silijo v šport zato, da bi jih kasneje kot najstnike odvrgli od seksualnosti, temveč ima šport s tega vidika povsem drugačna obeležja. Če Reichovo trditev, da ljudje (in država) silijo otroke v šport zato, da jim bo le-ta pregnal misel na masturbacijo, jemljemo resno, moramo vendarle vedeti, da so se ideološke paradigme vezane na šport v zadnjih desetletjih dokaj spremenile. Res da šport še vedno predstavlja (sublimiran) derivat libida, vendar ima sublimacija druga obeležja kot pred razcvetom športa (po l. 1960).

Teoretski transfer, od foucaultovskega srednjeveškega "nadzorovanja" do modernih nadzorovalnih praks in teorij, je epistemološka zakonitost, ki predstavlja vir analogij z današnjim družbenim trenutkom. Althusser je na to eksplicitno opozoril in med kulturni ideološki aparat države (ob umetnosti) uvrstil tudi šport (Althusser, Balibar, Macherey, Pecheux 1980, 51). Zato na šport in državo (v mislih imamo predvsem zakon o športu in nacionalni program športa v Sloveniji ter šolski kurikulum) ne moremo gledati mimo optike *nadzorovanja*. Da je to tako, nas opozarja tekst omenjene publikacije. Logika Lacanovega "Che Vuoi?" nas opozarja, da se za "krepkim" tekstom skriva namera - in ta namera je ideološka.

V tem spisu ne bomo posebej osredotočili na *koncept kastracije*, ki ga s Freudovo pomočjo lahko legitimno vpeljemo v ideološki diskurz. Reči pa moramo, da je v psihoanalitskem diskurzu *kastracija prepoznana kot mesto, okrog katerega se strukturirajo družbeni fenomeni* - v našem primeru šport. Vdor nezavednega in kastracije v epistemološki diskurz je po Freudu postal teoretska nujnost, ki se ji nikakor ne velja odrekati.

"*Namen države je...*" nam eksplicitno dokazuje, da ima država v mislih neko *namero kot vzrok dokumenta*, ki preči polje njenega občestva. Država je tista, ki ima 'namero', v kateri sta aktivna člena prvenstveno človek-državljan-športnik kot *objekt namere* in aktivnost - šport kot sredstvo realizacije namere. 'Država' pa v tem primeru predstavlja *oblastno institucijo*, ki ima korist od te (svoje) namere.

"*...povečati število tistih, ...*" nam zopet izpostavlja občestvo, nad katerim bo izvajana regulacija z vsemi derivati nadzora in urejanja. Jasno je, da gre pri državi za namero, ki mora tangirati veliko število ljudi-državljanov-športnikov - število mora biti 'povečano'.

"*..., ki se redno organizirano ali neorganizirano ukvarjajo s športom...*" nam eksplicitno izpostavlja *šport kot sredstvo in tehnologijo nadzora kot namero države*. Državi je konec koncev vseeno ali se občestvo "zamoti" s športom 'organizirano'

¹¹ Spremlna beseda R. Močnika v M. Foucault: *Nadzorovanje in kaznovanje*, DE, Lj. 1984, (str. 313).

ali pa 'neorganizirano'. Za državo je pomembna permanentnost - 'rednost' v "zamotenju" občestva. Ko je država ugotovila, da se "ukvarjanje s športom" ne da regulirati zgolj z organiziranimi oblikami športa (v tem primeru je bolje reči športne rekreacije, saj je ta odsek "krepkega" tiska naslovljen ravno na rekreativno populacijo), se je sprijaznila tudi z 'neorganiziranimi' oblikami - po zakonu "bolje nekaj, kakor nič".

"... zaradi zdravja, dobrega počutja, druženja ali osebne uveljavitve. ..." Ta del teksta kot sporočila, ki poleg manifestnosti sporočenega, nosi tudi latentnost, nas opozarja, da država poseduje tudi teorijo o vzroku "športanja" (ali je ta teorija prava, nas v tem trenutku še ne zanima). Strokovni (ideološki) team, ki je za državo sestavljal razvojne koncepte, se je sofisticirano ali pa iz nevednosti skliceval na zgoraj omenjene motive, ki so na manifestnem nivoju v psihologiji športa že dalj časa poznani. Analiza frekvenc odgovorov v zadnjih raziskavah eksplicitno (iz)postavlja motiv zdravja v športni motiviki (predvsem v segmentu rekreacije) na prvo mesto v paleti motivov, ki jih športniki navajajo v svojih anketah in intervjujih. Toda psihoanalitske teorije motivacije teh zavestno izraženih manifestnih motivov ne jemljejo tako resno. Znano je, da je konstitutivna iluzornost ideje o avtonomnosti zavesti in Jaza, kriva za takšno, bolje rečeno kakršnokoli zavestno sodbo o vzrokih svojega početja. Iluzija, da se ljudje s športom ukvarjajo zaradi zdravja, je "prva trdnjava, ki jo mora napasti" teoretični psihoanalitski diskurz, če se želimo dokopati do resnice o športu in resnice o ideoloških praksah, ki so vezane na šport.

V nadaljevanju "krepkega" *manifesta* je zopet evidentno, da je država kot oblastna institucija tista, ki ima za svoje ideološke namere pripravljena tudi sredstva in tehnologije: "*Država to uresničuje predvsem z: ...*"

"*z izobraževanjem profesionalnih in amaterskih strokovnih kadrov;*" - Prva instanca, ki po definiciji opravlja nadzor v imenu države je človek. Ta paradigma je znana iz celotne človeške zgodovine in jo je Foucault izjemno dobro predstavil v kontekstu Panoptikoma (Foucault 1984a; Foucault 1991b, 41-55). Strokovni učiteljski oz. trenerski kader (amaterski in profesionalni) je tisti, ki bo v latentnem imenu države izvajal nadzor nad športnimi dogajanji (v Sloveniji). Ta "kader pa mora biti izobražen". Da je osrednja športno-strokovna izobraževalna institucija Fakulteta za šport, na kateri se (mimogrede povedano) v nobenem od učnih predmetov ne osvetljujejo državni ideološki mehanizmi, ni treba posebej poudarjati. Sicer pa je nadzorovanje izobraževalnih institucij in polja vednosti že staro sredstvo ideološkega nadzora države (Salecl 1991; Apple 1992). Res je, da si država želi strokovnosti tudi zato, da ne bi bila trenerjeva početja s športniki sizifova. Država si vendarle (ob nadzorovanju) želi tudi vrhunskih športnih rezultatov, s katerimi dokazuje svojo moč, upravičenost družbenega sistema in uspešnost v politiki vodenja svojega naroda.

Druga instanca oz. sredstvo državnega nadzora so športni objekti oz. prostor-mesto nadzora. Tudi kadar nadzor nad množico ni zagotovljen preko strokovnega kadra, mora nadzorovanje potekati samodejno - "*z zagotovitvijo gradnje športnih objektov in druge infrastrukture, z ohranitvijo naravnega in z racionalizacijo grajenega športnega prostora;*" Urejeni, kvalitetni in predvsem številčni športni objek-

ti imajo v nadzorovalni in disciplinatorni ideologiji privilegiran status. Z natančno lociranimi športnimi objekti (pokritimi in t.i. odkritimi - objekti na prostem) se vselej ve, kje se nahaja mladina oz. celotno športno občestvo.¹² Zanimivo je, da država skrbi tudi za infrastrukturo, ki športne objekte ljudem še bolj približa. Tako postane "ukvarjanje s športom" v sinergiji s "skrbjo za zdravje" eden vodilnih državnih ideoloških mehanizmov reguliranja, discipliniranja in nadzorovanja.

"s skrbjo za športno in učno uspešnost nadarjenih za šport," - S tovrstno 'skrbjo' se državi poleg nadzora obeta tudi "renomejski" (bahavi) učinek nje same kot političnega organa-institucije. Uspešnost športnikov naj bi bila po določeni logiki tudi refleksija uspešnosti države oz. vladne politike. Zato je logično, da državo 'skrbi' ali bodo njeni športniki dovolj uspešni v mednarodnem merilu. Jasno je, da se pri tem država osredotoča na otroško in mladinsko populacijo in išče med njimi talente. Ko jih najde, jih s športom "začara", ko pa ti nadarjeni potenciali preidejo v t.i. člansko konkurenco, pa se država skrivnostno umakne - saj ve, da je mladostnik že ujet v športno željo in da se bo s športom "zabaval" še naprej, četudi državne "pomoči" ne bo več.¹³ Tovrstno izkoriščanje (športnega) užitka je temeljni zaveznik sodobnih ideoloških praks.¹⁴

"s podporo vrhunski športni ustvarjalnosti," - Ko smo ob zgornji interpretaciji poudarili, da se 'država skrivnostno umakne' iz finančnega aparata in se sklicuje na sponzorski potencial gospodarstva, moramo ob tej "kreпки" deklaraciji poudariti, da država res oz. le delno finančno podpira 'vrhunsko športno ustvarjalnost'. Moralne podpore je vrhunski šport deležen na vsej fronti. Toda finančna sistem-ska pomoč iz proračunskih sredstev je izjemno okrnjena.¹⁵ Zato si država pomaga z raznimi fundacijami in loterijskimi sredstvi.¹⁶

Seveda je razkol med diktati države in športniki oz. njihovimi zastopniki (funkcionarji, trenerji) konstitutiven. Športniki si želijo, in si na vse pretege prizadevajo, da bi "država financirala njihove užitke". Medtem, ko si še nekako dajo

¹² Preko urejenih športnih površin se večja možnost getoizacije določene strukture (športne) populacije. Eklatanten primer se je marsikje po Sloveniji dogajal v času begunskih navalov iz vojnih območij razpadle Jugoslavije. Begunska mladina je bila resnično "ukročena" le na športnih igriščih. Športni užitki, ki so jim bili ponujeni, so preko načela ugodja obvladovali socialno-nacionalne "bombe", ki bi spričo neznosnosti neugodja projekтивно eksplodirale in se odražale v kriminalu in drugih družbeno nezaželenih dejavnostih.

¹³ S tega vidika postajata zakon o športu in nacionalni program športa (in vsi njuni predhodni delovni osnutki, s katerimi so bili športniki tako nezadovoljni) logična: "Programi članskih ekip oz. športnikov, ki nastopajo na uradnih državnih tekmovanjih; v ekipnih športih v prvi državni ligi, v ostalih športih udeleženci državnih prvenstev ... se financirajo iz sponzorskih in lastnih virov" in ne iz državnega oz. občinskega proračuna.

¹⁴ Položaj v kulturi oz. umetnosti je na nek način analogen, le da je sredstvo drugo; npr. glasba, slikarstvo, gledališče, film...

¹⁵ Omejenost državnega proračuna državi onemogoča totalen ideološki nadzor, saj ne more financirati vseh užitkov, ki si jih zahteva občestvo, četudi je država še posebej navdušena nad vsesplošnim (obvladovalnim) "športanjem" svojih državljanov. Omejenost finančnega obvladovanja športnih apetitov je razvidna iz javnih razpisov, ki jih Republika Slovenija (preko ministrstev) razpisuje vsako leto. (glej Uradni list RS št. 70 - 6. XII. 1996, str. 5023-5024).

¹⁶ V juniju 1997 je Državni zbor sprejel zakon o lastninskem problikovanju Loterije Slovenije, v katerem so potrjena sredstva fundacije za financiranje športnih organizacij.

dopovedati, da proračunskega denarja za njih ni toliko kot za šport otrok in mladine, pa so veliko bolj zahtevni do drugih virov financiranja (npr. Podarim-dobim, Fundacija za šport...). Njihova zahteva po denarju, ki ga posredno dejansko zagotavljajo oni - športniki, saj ljudje srečke oz. kartice kupujejo zaradi njihovih tekmovalnih uspehov, je povsem legitimna. Toda država se vnovič izpostavlja kot ideološka institucija, ki regulira oblastna razmerja po svoji volji in logiki. Neizprosna je z obvladovalno-oblastnega vidika logična. Država želi imeti "škarje in platno" tudi tam, kjer bi se po logiki občestva (t.i. civilna logika) kompetence morale prenehati - vendar se ne.¹⁷

"z razvojem športne stroke in znanosti;" - Da država skrbi za strokovni kader, je enkrat že deklarirano. Da pa to želi početi v okviru stroke, pa je povsem logično. Ali stroka in znanost res sledita razvoju športa, je v tem kontekstu irelevantno. Videti je, da je v kontekstu problema pomemben predvsem nadzor. Stroka in znanost sta na nek način atributa nekega dogajanja, v tem primeru športa. Država ne želi nobenega stihijskega početja, ki bi se lahko sprevrglo (če ne bi bilo strokovno in znanstveno) v sizifovo delo. Država ima, kot smo že poudarili, poleg nadzorovalne koristi, od športa še nekaj drugih (predvsem gre za uveljavljanje države kot politične institucije).

"z redno šolsko in zunajšolsko dejavnostjo otrok in mladine;" - Povsem jasno je, da se država mora osredotočati na populacijo, ki je najbolj labilna in kritična. To so otroci in mladina. Osrednja nadzorovalna in regulativna institucija je, kot smo že rekli, šola. Medtem ko se država ne zanaša le na klube, v katerih primarno domuje šport, se država poskuša zavarovati tudi s šolo - v primeru, če bi klubska dejavnost, ki ni državno vodena (in zato lahko zamre), usahnila. To "zavarovanje" je z ideološkega vidika povsem korektno in logično. Mnogo teritorialnih celot, na katerih živijo državljani nima dovolj športnih klubov oz. društev, zato šole še vedno stojijo v rezervi in prevzemajo vodilno vlogo in kontinuiteto "vcepljanja" športa v vrednostni sistem otrok in mladine. (Tukaj ima bistveno vlogo učni načrt oz. kurikulum - še bolj pa t.i. prikriti kurikulum)

"s povečanjem števila aktivno zaposlenih v športu;" - Da je človeški faktor najpomembnejši člen nadzora množic, smo nakazali že v enem od zgornjih odstavkov. Profesionalizacija strokovnega kadra (trenerjev) je ena od glavnih nalog države, saj bo s tem učinek dvojen. Po eni strani je zagotovljena večja učinkovitost nadzora in regulacije športa željnih množic, po drugi strani pa je večja tudi strokovnost samega trenažnega procesa, ki producira vrhunske športnike, konkurenčne na mednarodni športni sceni, kar državi kot oblastni in bahavi instituciji še posebno ustreza.

"s povečanjem proizvodnje in prodaje športnih izdelkov in storitev;" - Vloga športa v družbenih dogajanjih skozi zadnja desetletja postaja vse večja. Industrija, ki je vezana na šport, je po profitabilnosti prišla pred avtomobilsko industrijo.¹⁸ Zato država natančno ve, da je šport zakladnica gospodarsko-finančnih transakcij - in to

¹⁷ Revolt t.i. civilne sfere (OKS-ZŠZ) je povsem upravičen. Sestava v juliju 97 ustanovljenega Sveta fundacije je bila namreč imenovan s strani Državnega zbora (oblastnega organa).

¹⁸ Potrebno je omeniti, da je avtomobilska industrija preko avto-moto športa posredno vezana na šport.

izkorišča. Toliko denarja kot ga ljudje namenijo za šport, ga verjetno namenijo za redkokatero drugo dejavnost ali hobi. Rezerve pa je še vedno toliko, da si država tudi v prihodnje obeta priliv sredstev, predvsem preko svoje davčne politike. Obenem pa si tudi želi, da bi ljudje šport spoznali kot profitno dejavnost. Športna ponudba se lahko poveča ravno na račun malih podjetnikov in zasebnih športnorekreativnih centrov (fitness, tenis, biljard, aerobika...). S povečano ponudbo pa bo tudi preokupiranost ljudi s športom večja, kar zopet sodi v kontekst nadzorovanja in reguliranja.

V zvezi s tem je zanimiv predvsem naslednji tekst, ki je v omenjeni brošuri Ministrstva za šolstvo in šport zapisan s "krepkim" tiskom:

"Namen zasebnikov je povečati število porabnikov športnih storitev in izdelkov zaradi gmotnih učinkov in dobička. To poskušajo doseči predvsem:"

- *"s promocijo zdravja, lepote, vzdržljivosti, sposobnosti ter mladosti porabnikov in doseganjem odličnosti pri športnih znanjih;"*
- *"s ponudbo športnih programov za različne skupine ljudi;"*
- *"z zaposlovanjem družinskih članov"*
- *"z investicijami v športno infrastrukturo in zaposlovanjem strokovnega kadra;"*
- *"s prodajo športne opreme in drugih spremljajočih tržno zanimivih izdelkov:"*

Ponavadi se v takih diskurzih s težavo odkrivajo ideološke logike, mehanizmi in paradigme.. Videti pa je, da se na področju športa niti pretirano ne skrivajo nadzorovalne in regulatorne namere. Iz zgornjega teksta je jasno, da je intenca države usmerjena k množičnosti. Sekundarnosti razloga ('gmotni učinek in dobiček'), zaradi katerega naj bi zasebniki povečali število porabnikov športnih storitev, verjetno ni potrebno posebej izpostavljati. Skozi optiko ideološkega diskurza je bolj primarna množičnost oz. 'povečanje števila porabnikov športnih storitev', kot pa 'gmotni učinek in dobiček'. Promocija zdravega načina življenja, skrb za zdravje, glorifikacija lepote telesa, mladosti, športnosti, vzdržljivosti, motoričnih sposobnosti so sredstva oblastnih tehnologij ideoloških mehanizmov in paradig, ki disciplinirajo telo.

Jasno je, da država vedno dvomi v učinkovitost svojih nadzorovalnih in regulativnih mehanizmov, zato si sposoja tudi sredstva, ki originalno niso njena. V to jo napeljuje izmuzljivost in nenadzorljivost subjekta, o kateri smo že govorili. Tako kot si država sposoja zasebne športne usluge, ki jih vtke v svoje ideološke mehanizme, tako si tudi poskuša pomagati s t.i. društveno aktivnostjo. Ob tem pa je potrebno izpostaviti dilemo o upravičenosti, da država diktira in deklarira celostno podobo nekega športnega manifesta. Manifest kot izjava nima istega učinka z menjavo izjavljalnih pozicij. Če takšno deklaracijo objavi institucija t.i. civilne sfere (npr. Olimpijski komite Slovenije - Združenje športnih zvez - OKS-ZŠZ), ki med drugim predstavlja tudi društveno sfero, ima vsebina sporočila bistveno drugačno

ideološko obeležje. Navezava na relacijo izjava : izjavljalna pozicija je analogna relaciji družba : družbena pozicija.

Društvena športna dogajanja so nekaj časa polzela iz rok oblastnih mehanizmov, vendar se država vselej hitro znajde v poplavi novih organizacij užitek. Subverzija v društvena dogajanja kaže, da nadzorovalne ambicije niso obšle športnih klubov (društev).

"Namen društvenega športa je povečati število članstva v društvih in klubih zaradi zadovoljevanja njihovih interesov in potreb po športnem udejstvovanju in uveljavitvi. Ta namen poskuša uresničiti med drugim:

- "s prostovoljnim delom;"*
- "s pridobivanjem finančnih sredstev iz javnih financ, od donatorjev, sponzorjev in iz družinskih proračunov;"*
- "z medijsko odzivnostjo"*
- "s privabljanjem čim večjega števila gledalcev na športne spektakle;"*
- "s promocijo športa, športnikov, trenerjev in funkcionarjev;"*
- "s pridobivanjem in ohranjanjem društvene lastnine;"*
- "z zaslužkom v športu;"*

Ambicija, ki jo država izkazuje s tem, ko svoje kompetence razširja na civilno sfero, je smela in včasih nevzdržna ravno za te društveno-civilne ustanove kot institucije. Revolt le-teh je konstitutivna nujnost medsebojnih relacij.¹⁹ Po svoje je paradoksalno to, da država poskuša diktirati društveno delo s tem, da društvom vsiljuje 'namen' delovanja, ki naj bi bil po sugeriranju države predvsem množičnost ('povečati število članstva v društvih'). Država²⁰ se ob tem ne zaveda, da so društva sicer res ustanovljena po državnem zakonu o društvih²¹, vendar tam ni opredeljeno, da mora biti namen društva množičnost.²² V zvezi z množičnostjo je paradoksalna tudi sugestija, da naj društva poskušajo povečati svojo množičnost s privabljanjem čim večjega števila gledalcev na *športne spektakle*. Jasno je, da država želi občestvu ponuditi športne spektakle, ki so se že v zgodovini pokazali kot idealno sredstvo nadzora in (pre)usmerjanja viška energije. Spektakel je sredstvo discipliniranja množic.²³ Občestvo si "kruha in iger" (beri užitek) dejansko želi. Ob tem je še enkrat evidentna epistemološka zakonitost oblastnih mehanizmov, ki bazirajo na t.i. *vzajemnosti užitek*, medtem, ko je bilo za oblastna razmerja v zgodovini značilno t.i. *zavidanje užitka*, ki se je skozi mehanizme oblasti odrazilo v t.i. *kontroli užitka*.

¹⁹ V Sloveniji je v zadnjih letih revolt evidenten na relaciji Ministrstvo za šolstvo in šport kot predstavnik države in Olimpijski komite Slovenije-Združenje športnih zvez kot predstavnik civilne sfere, ki ima svojo lastno športno ideologijo, ki se "tepe" z državno-oblastno ideologijo.

²⁰ V tem primeru pa moramo izpostaviti že omenjene snovalce zakona o športu in nacionalnega programa športa v Sloveniji oz. avtorje knjige *Šport v Sloveniji* 92-96.

²¹ Uradni list RS št. 60/95 z dne 20.10.1995 (str. 4746).

²² V nekem športnem klubu, ki "goji" npr. tenis, golf ali polo se niti najmanj ne zdi primerno propagirati množičnosti, saj so omenjene športne panoge statusni simboli, ki svoje člane prepoznajo kot elito.

²³ Spomnimo se samo rimskih gladiatorskih borb, ki so privabljele tudi do 200.000 gledalcev.

V sodobnih ideoloških mehanizmih pa je videti, da 'zavidanje užitka' s 'kontrolno užitka' nima več primarne vloge. V strukturi ideoloških mehanizmov je eviden ten premik v smeri vzajemnosti užitkov z namenom, da bi se zadržala obstoječa oblast. Kot kaže, oblastne strukture nič več ne zavidajo "vse vprek" in zato se z nadzorom užitka ukvarjajo bolj posredno. Demokratizacija in liberalizacija družbe je povzročila, da se (sublimiranim) užitkom lahko predaja celotno občestvo. Toda oblastni monopol in nanj vezani "privilegiji v (določenih) užitkih", so ostali. Videti je, da je logika, po kateri oblast popušča v smer *vzajemnosti užitkov*, naslednja: "Ponujam ti užitek, toda pusti mi oblast." To epistemološko spoznanje nam ponuja odgovore na mnoga vprašanja univerzuma oblastnih razmerij. Kot temeljni kamen sodobnih ideoloških praks se ponuja model vzajemnosti užitkov, ki manipulativno disciplinira občestvo in ga naredi krotkega. Oblastni aparat si misli: *"Ljudje naj 'rovirajo' kolikor hočejo - 'mi' smo jim (preventivno) namenili (dovolili) natančno določen užitkovni univerzum - in jih s tem ukanili."* Ne samo, da mora biti občestvo s ponujeno organizacijo ugodij zadovoljno - občestvo je, kar je grozljivo, definitivno (brez morati) s svojo organizacijo užitka zadovoljno. *"Občestvo ljubi svojo institucijo (in jo hkrati preklinja)."* Ob tem pa moramo vselej dodati, da institucijo ljubimo zaradi njene vzajemnosti v nujenju užitka in nanj vezanega prihranka energije.²¹ Če je institucija aparat, ki prihrani energijo občestvu, bi po Freudu sledilo, da je institucija "komedija vsakdanjega preživetja". Epistemološka zakonitost, ki eklatantno vstopa v diskurz, je ob tem predvsem naslednja: Državi kot oblastnemu aparatu ni treba ustvarjati novih univerzumov v katerih se strukturira užitek. Država že stoji v poziciji, ko lahko izbira, katerim užitkovnim univerzumom svojega občestva bo "tašča". To, da je šport postal "zet" države, seveda ni naključje, saj ga občestvo ljubi. Občestvo pa ne ljubi samo športa, ampak ima v paleti kulturne ponudbe tudi razne umetnosti. Poligamnost države kot matere svojega občestva je seveda dobrodošla. Poleg tega se država "strinja", da se njeno občestvo "spogleduje" in "ljubimka" tudi z drugimi užitki. Jasno pa je, da država ne odobrava "poroke" s kriminalom pa tudi "ljubimkanje" s politiko ji ne ustreza.

Vse kaže, da je discipliniranje teles s športom ukročene množice tista sodobna disciplinatorna tehnologija, ki je zamenjala srednjeveško tehnologijo v paradig mah kaznovalne oblasti. Danes ni več kazni tista, ki disciplinira telo in dušo, niti ni več Bog tisti, ki "vse vidi" in kaznuje; *danes je užitek tisti, ki je prevzel funkcijo nadzora, regulacije in discipline*. Telo je disciplinirano skozi ceremonije vaj za lepo, mladostno in zdravo telo. Tehnike dresiranja so tako izpopolnjene, da nihče niti ne slutiti, da sodijo v sklop oblastnih tehnologij.

Če diskurz ponovno obrnemo k športu, bi se dalo metaforo "ljubimkanja" prenesti tudi na sam šport kot združbo različnih športnih panog. Ko "operativci" (občinski strokovni sodelavci oz. službe /zavodi, agencije.../ za šport) "državo" (ministra, sekretarja, razne strokovne sodelavce MŠŠ) sprašujejo, katere športne panoge naj bi imele finančne privilegije, jim "država" ponuja "mašilne" ("lebdèche") odgovore: "Tiste, kjer je več gibanja." Na nadaljnje provokacije "operaterjev" v smeri: "Ali država dela razliko med npr. plavanjem, atletiko, košarko, nogometom,

²¹ Primerjaj s S. Freud: *Dosjetka i njezin odnos do nesvesnog*, MS, Bg. 1970.

smučanjem, strelstvom, šahom, planinstvom, tenisom in borilnimi veščinami kot so boks, karate, judo...?", pa državni uradniki zgubijo tla pod nogami. V uradnih (slovenskih) dokumentih je zapisano, da naj se ne bi delale razlike med posameznimi športnimi panogami.²⁵ Vendarle pa bi se država v svojih izpopolnjenih ideoloških projektih po definiciji lahko z nekaterimi športnimi panogami "spogledovala" in "ljubimkala" bolj, z drugimi pa manj. Očitno je, da se snovalci (pisnih) ideoloških konceptov še niso dokopali do spoznanja, da država (z ideološkega vidika) nekatere športne panoge rabi bolj kot druge.²⁶ V Sloveniji je npr. presenetljiva ugotovitev, da so snovalci državnih ideoloških konceptov prepustili odločitev o privilegiranih športih nevladni instituciji - OKS-ZŠZ, da se odloči, katere športne panoge bodo dobile več denarja iz državnega proračuna in katere manj.²⁷

V zaključku moramo nujno poudariti, da s tem spisom direktno ne napadamo države kot ideološke institucije niti ne športnih ideologov. Nadzorovalno-disciplinatorni poudarek oblastnih praks pa postane skozi humanistično optiko kljub vsemu malce moteč. Več kot očitno je, da si država prizadeva za totalnost nadzora. Teorija t.i. mikrofizike oblasti ni diskretna do nikogar - torej tudi ne do športne ideologije. Zato se prav lahko zgodi, da bodo mnogi teoretiki na področju športa, ki so največkrat tudi športni ideologi in se zavzemajo (kot pravijo) za t.i. športno filozofijo, ki naj bi temeljila na nekakšni doktrini, ob prebiranju tega spisa malce razočarani. Do sedaj še nihče ni športa "seciral" na takšen način kot se je to zgodilo v pričujočem spisu. Kakorkoli že - teorija ne pozna diskretnosti. Lahko smo ideologi, toda teorija (epistemološki, ideološki in psihoanalitski diskurz) nas vselej najde.

111

LITERATURA

Apple, M. W.. 1992. Šola, učitelj in oblast, ZPS, Ljubljana.

Babin, P.. 1994. Sigmund Freud - tragična osebnost v dobi znanosti, DZS, Ljubljana.

Day, G.. 1993. V razmislek: bodybuilding in druge zadeve, ČKZ, št. 162-163, (str.201-212), Ljubljana.

Faucault, M.. 1991. Vednost - oblast - subjekt, Krt, Ljubljana.

²⁵ V zvezi s tem je zanimiv dokument (številka 703/KI-96 z dne 26.11.1996), ki ga je MŠŠ (sektor za šport) poslalo županom vse slovenskih občin oz. odgovornim za šport. V njem med drugim piše: "Merila (po katerih se bo delil občinski proračunski denar) naj upoštevajo proračunske možnosti in načelo, da so proračunska sredstva pod enakimi pogoji dostopna vsem izvajalcem športnih programov."

²⁶ Medtem ko npr. države, ki so se znašle v kotlu balkanskih nacionalističnih zdrah (Hrvaška, BiH, Srbija, Kosovo, Makdonija) lahko propagirajo borilne veščine kot je npr. karate, pa so borilne veščine z vidika ideološke logike v neki razviti zahodnoevropski (tudi v Sloveniji) manj zaželeni oz. dvorezni, ker otrokom privzgapajo določena "pretepaška" znanja, ki jih otroci in mladostniki lahko potencialno uporabljajo v družbeno (državno) nezaželjene smeri (kriminal).

²⁷ "Ker je število športnih zvrsti veliko, možnost podpiranja vrhunskega športa s proračunskimi sredstvi pa omejena, bi bilo smotno, da OKS-ZŠZ opredeli športe, ki imajo v Sloveniji nacionalni pomen, in ki bi jih bilo treba bolj podpreti s proračunskimi sredstvi." - Šport v Sloveniji 92-96, MŠŠ, Lj. 1996, str. 31.

- Faucault, M.. 1993. Zgodovina seksualnosti - skrb zase, ŠKUC, Ljubljana.
- Faucault, M.. 1984. Nadzorovanje in kaznovanje, DE Ljubljana.
- Freud, S.. 1975. K psihopatologiji vsakdanjega življenja DZS, Ljubljana.
- Freud, S.. 1987. Metapsihološki spisi, ŠKUC FF, Ljubljana.
- Freud, S.. 1987. Dve analizi, ŠKUC FF, Ljubljana.
- Freud, S.. 1969. Tumačenje snova (I in II), MS, BG.
- Freud, S.. 1995. Tri razprave o teoriji seksualnosti, SH - ŠKUC, Ljubljana.
- Freud, S.. 1991. Zaton Ojdipovega kompleksa - Ženska seksualnost - Freud & Lacan, ANALECTA, (str. 5-11); Ljubljana.
- Freud, S.. 1991. Nekatere psihične posledice anatomske razlike med spoloma - Ženska seksualnost - Freud & Lacan, ANALECTA, (str. 12-22), Ljubljana.
- Freud, S.. 1991. O ženski seksualnosti - Ženska seksualnost - Freud & Lacan, ANALECTA, (str. 23-38) Ljubljana.
- Freud, S.. 1996. Prihodnost neke iluzije, OZM, Ljubljana.
- Freud, S.. 1994. Michelangelov Mojzes, Problemi - Eseji, 4/5, (str. 115-140).
- Freud, S.. 1989. Mali Hans, Volčji človek, SH - ŠKUC, Ljubljana.
- Freud, S.. 1995. Končna in neskončna analiza, Problemi, 4-5, (str. 63-94).
- Freud, S.. 1977. Predavanja za uvod v psihoanalizo, DZS, Ljubljana.
- Freud, S.. 1995. Ženskost, Delta, 95/1-2, (str. 139-155).
- Freud S.. 1970. Dosetka i njen odnos prema nesvesnom, MS. Beograd.
- Fromm, E.. 1987. Človekovo srce, DZ, Ljubljana.
- Fromm, E.. 1972. Kriza psihoanalize, CZ, Ljubljana.
- Kompare, A.. 1995. Subjekt med podobo in besedo, ANTHROPOS, 95/1-2, (str. 26 - 38).
- Kompare, A.. 1994. Psihoanaliza je psihoanaliza, ANTHROPOS, 94/4-6, (str. 129 - 138).
- Lacan, J.. 1980. Seminar - Štirje temeljni koncepti psihoanalize, CZ, Ljubljana.
- Lacan, J.. 1985. Še, ANALECTA, Ljubljana.
- Lacan, J.. 1994. Spisi, ANALECTA, Ljubljana.
- Lacan, J.. 1993. Televizija, Problemi - Eseji 3/93.
- Laplanche J., J.-B. Pontalis. 1992. Rječnik psihoanalize, Naprijed, Zagreb.
- Mannoni. O.. 1986. Freud, CZ, Ljubljana.
- Marx. K.. 1889. H kritiki politične ekonomije (1858-1861), MC CK ZKS, Ljubljana.
- Miller. J.-A.. 1983. Gospodstvo, vzgoja, analiza, - Zbornik tekstov Lacanove šole psihoanalize, DUU UNIVERZUM, Ljubljana.
- Reich. W.. 1983. Sexpol, Krt Ljubljana.
- Reich. W.. 1985. Spolna revolucija, Naprijed, Zagreb.
- Reich. W.. 1983. V funkciji orgazma, Biblioteka spaljenih knjiga, Beograd.
- Rutar. D.. 1995. Telo in oblast, DAN, Ljubljana.
- Rutar. D.. 1994. Psihologija skozi psihoanalizo (VII. del) - Podobe telesa, ANTHROPOS, 94/1-3, (str. 105 - 120).
- Rutar. D.. 1993. Psihologija skozi psihoanalizo (VI. del) - Psihologija je bistveno ego psihologija, ANTHROPOS, 93/3-4, (str. 83 - 94).
- Rutar. D.. 1990. Razprava o Onem (od psihoanalize do psihologije in nazaj) Doktorska disertacija, FF - Oddelek za psihologijo, Ljubljana.
- Rutar. D.. 1994. Psihologija skozi psihoanalizo (IX. del) - Zakaj je teorija potrebna?, ANTHROPOS, 94/4-6, (str. 140 - 149).
- Šugman. R. J. Šturm, H. Berčič. 1987. Šport, Telesna kultura, 87/2, (str. 17-20), (I. del).
- Šugman. R. J. Šturm, H. Berčič. 1987. Šport, Telesna kultura, 87/3, (str. 22-24), (II. del).
- Šugman. R.. 1991. Šport, njegov kratek zgodovinski oris v svetu in pri nas, FŠ, Ljubljana.
- Zbornik. 1981. Psihoanaliza in kultura, DZS, Ljubljana.
- Zbornik. 1991. Ženska seksualnost - Freud in Lacan, ANALECTA, Ljubljana.

Zbornik. 1983. Gospodstvo, vzgoja, analiza - Zbornik tekstov Lacanove šole psihoanalize, DDU Univerzum, Ljubljana.

Zbornik. 1984. Filozofija skozi psihoanalizo, DDU Univerzum, Ljubljana.

Zbornik. 1992. Vzgoja med gospodstvom in analizo, Krt, Ljubljana.

Zbornik. 1988. Želja in krivda, ANALECTA, Ljubljana.

Žižek. S.. 1982. Zgodovina in nezavedno, CZ, Ljubljana.